

Akateeminen kirja-arvio moniäänisenä toimintana

MIKKO T. VIRTANEN

Väitöksenalkajaisitelmä Helsingin yliopistossa 18. joulukuuta 2015

Huhtikuussa 2007 jälkeen ajanlaskumme alun luin pro gradu -tutkielmastani saamaani lausuntoa. Etenkin konditionaalien perfektissä olevat lauseet¹, joita oli viljelty ahkerasti, saivat tuoreen maisterin naaman nyrpeäksi. Lauseet olivat muun muassa seuraavanlaisia:

- (1) Lähestymistapa *olisi* ehkä *kaivannut* selkeämpää teoreettista kehikkoa.
- (2) Yhteenvedossa korostetaan – – [tiettyä asiaa], jota *olisi voinut* selkeämminkin pitää työn punaisena lankana.

Nyt olen mielissäni, ettei konditionaalien perfektin käytössä ollut säästelyä. Esimerkkien kaltaiset lauseet olivat nimittäin kirvoke jatko-opinnoilleni ja vaikuttivat siihen, että aloin nähdä konditionaalien perfektin kaikkialla, erityisesti arvosteluteksteissä. Aloin miettiä, millä tavoin konditionaalien perfektin palvelee arvottamista. Onko kyse moittimisesta, parannuksen ehdottamisesta vai kenties molemmista samanaikaisesti?

Väitöskirjassani olen tarkastellut akateemiselle arvioinnille ominaisia kielellisiä keinoja, muun muassa konditionaalien perfektin. Tutkimusaineistoni ei kuitenkaan koostu gradulausunnoista vaan akateemisen arvioinnin kenties näkyvimmästä genrestä: akateemisesta kirja-arviosta.

Akateemiset kirja-arviot ovat tieteellisissä lehdissä julkaistavia tekstejä, joissa esitellään ja arvioidaan tuoretta tutkimuskirjallisuutta, etenkin kotimaista. Eräiden laskelmien mukaan akateeminen kirja-arvio on jopa tiedemaailman yleisin julkaisutyyppi heti tutkimusartikkelin jälkeen (Morton & Price 1986; Lindholm-Romantschuk 1998:

---

1. Esimerkit ovat muutoin alkuperäisessä kirjoitusasussaan, mutta poistot ja korostukset ovat kirjoittajan.

36). Koska kirja-arviot eivät yleensä käy läpi vertaisarviointia, aloittelevankin tutkijan on suhteellisen helppo saada arvionsa julkaistuksi. Monilla aloilla kirja-arvion laatiminen onkin osa jatko-opintoja. Toisaalta varsin huomattava osa tiedelehdissä julkaistavista kirja-arvioista on vastaväittäjän eli vähintään dosenttitasoisien tutkijan laatimia väitöskirja-arvioita.

Toisin kuin esimerkiksi refereen tai vastaväittäjän lausunto, akateeminen kirja-arvio ei ole varsinainen portinvartiointigenre: siinä ei arvioida käsikirjoituksia vaan jo julkaistuja eli jo tieteen piiriin hyväksytyjä tutkimuksia. Voidaan sanoa, että kirja-arvioissa tutkimuksia arvioidaan ensisijaisesti asteikolla erinomainen–heikko, kun taas portinvartiointigenrejen ensisijaisena asteikkona on hyväksyty–hylätty. Toki myös kirja-arvioissa voidaan kyseenalaistaa tutkimuksen julkaisukelpoisuus, mutta tällöin kritisoidaan samanaikaisesti myös yhteisön portinvartiointia.

Varsinaisen arvioinnin lisäksi kirja-arvioilla on monia muitakin tehtäviä, jotka liittyvät ennen muuta siihen, että kyse on lehdissä julkaistavista teksteistä eikä yliopistohallinnon mapppeihin arkistoitavista dokumenteista. Kirja-arviot palvelevat aina myös tiedottamista, kontekstualisointia, tulkitsemista ja debatointia. Jossain määrin kyse on myös yleistajuistamisesta – tietyn erikoisalan tutkimuksesta kerrotaan laajemmalle lukijakunnalle. (Ks. Luostarinen & Väliverronen 2007 [1991]: 146–147; ks. myös Ihonen 2002; Vaattovaara & Strellman 2013.) Lisäksi tutkijat voivat kirja-arvioiden kautta rakentaa omaa tutkijan identiteettiään esimerkiksi osoittamalla hyväksyntää tai torjuntaa tietyn tutkimusalan perusajatuksia kohtaan (Hyland 2000: 42–43).

Tutkimusaineistoni koostuu 123:sta tieteellisessä lehdessä julkaistusta kirja-arviosta. Lehdet edustavat niin sanottuja ihmistieteitä: yhteiskuntatieteitä, humanistisia tieteitä sekä oikeustiedettä. Päätös rajata aineisto ihmistieteisiin oli helppo, sillä luonnontieteen ja lääketieteen lehdissä ei kirja-arvioita juuri näe. Päälimmäisenä syynä tähän on se, että kirjamuotoinen julkaiseminen on näillä aloilla hyvin vähäistä ja hallitseva julkaisumuoto on journaliartikkeli (Puuska & Miettinen 2008: 28–30). Sen sijaan ihmistieteissä kirjamuotoinen julkaiseminen on hyvin yleistä. Puuskan ja Miettisen (mts. 35) laskelmien perusteella kaksi kolmasosaa suomalaisista humanisteista julkaisee tutkimuksensa kirjamuotoisesti, yhteiskuntatieteilijöistäkin lähes puolet.

Julkaisukäytänteiden eroa on selitetty sillä, että ihmistieteissä tavoitteena on monesti kokonaiskuvan luominen tutkimuskohteesta. Tämä vaatii tilaa ja onnistuu parhaiten monografian tai kokoomateoksen avulla (Puuska & Miettinen 2008: 35–36). Kovissa tieteissä tutkimus tapaa olla atomistisempaa ja artikkeli riittävä mitta esimerkiksi koetulosten raportoinnille (mts. 28–29). Ihmistieteissä kirjamuotoista julkaisemista voi lisäksi selittää myös alalle ominainen moniparadigmaisuus: tutkimuksen teoreettiset lähtökohdat on aina huolellisesti esiteltävä ja perusteltava, sillä niitä ei voi pitää samalla tavoin yhteisöllisesti jaettuina kuin luonnontieteissä, joissa vallalla on yleensä yksi paradigma kerrallaan, ei useita samanaikaisesti (Ylijoki 1998: 61).

Väitöskirjassani olen tarkastellut yhtä akateemisille kirja-arvioille ominaista merkityspiirrettä: moniäänisyyttä. Moniäänisyydellä tarkoitan vähintään kahden äänen tai näkökulman samanaikaista läsnäoloa tekstissä (ks. esim. Bahtin 1981 [1934–1935]; Thompson 1996; Kalliokoski 2005: 34; Linell 2009: 246–247; Pietikäinen & Mäntynen 2009: 122–128). Kyse voi olla toisen tekstin tai puheen esittämisestä oman teks-

tin osana. Astetta implisiittisemmin kyse voi olla myös kahden tai useamman näkökulman tai ajattelutavan tekemisestä relevantiksi tekstin tulkinnassa.

Akateemisen kirja-arvion genrenormeihin kuuluu ainakin kolmentyyppisten moniäänisyyssvaikutelmien luonti. Kirja-arvio ei ensinnäkään ole kirja-arvio, ellei siinä referoida tai muilla tavoin esitellä arvioitavan teoksen sisältöä ja lähtökohtia. Toisaalta koska kyse on kirja-arviosta eikä -esittelystä, tekstistä on välityttävä myös kirjoittajan oma näkemys ja asiantuntemus: kirjoittajan on kontekstualisoitava teosta, otettava kantaa sen väitteisiin ja ratkaisuihin, esitettävä parannusehdotuksia ja puolustettava omaa näkemystään. Kolmanneksi – koska kysymys on nimenomaan akateemisesta kirja-arviosta – tekstissä on osoitettava myös tiedeyhteisöisten normien ja arvokäsitysten tuntemusta sekä arvioitava teosta suhteessa niihin. Julkaisukelpoisesta kirja-arviosta on siis riittävästi välityttävä myös tiedeyhteisön kollektiivinen me-ääni.

Tutkimuksessani olen tarkastellut akateemisten kirja-arvioiden moniäänisyyttä kolmen kielellisen resurssin ja niille ominaisen neljän toiminnon kautta. Tarkasteltavat resurssit ja toiminnot ovat sellaisia, jotka nousivat tutkimusaineistostani esiin eräänlaisina kirja-arvioiden avainpiirteinä.

Työssäni olen ensinnäkin tarkastellut alisteisen kysymyslauseen sisältäviä rakenteita. Niiden peruskäyttöä kirja-arvioissa on tutkimuskysymyksen referointi. Kyse on seuraavanlaisista ilmauksista:

- (3) Kirjassa kysytään, *mikä tai mitkä ovat suomalaisen sosiaalipolitiikan/sosiaaliturvan suuria vääryyksiä ja mitä niiden poistamiseksi voitaisiin tehdä.*

Kysymyksen referointi palvelee teoksen yleisesittelyä ja on jopa edellytys tutkimustulosten esittelylle ja arvioinnille, sillä tutkimustulos saa osan merkityksestään ainoastaan suhteessa asetettuun tutkimustavoitteeseen.

Toisaalta olen työssäni näyttänyt, että interrogatiivirakenteet mahdollistavat myös ei-kysyvän sisällön referoinnin. Tällöin alisteinen kysymyslause luo herkästi vaikutelman referoinnin kursorisuudesta eli siitä, että teoksen sisältöä ei ole referoitu kaikessa yksityiskohtaisuudessaan. Esimerkiksi sopii seuraava alisteisen interrogatiivilauseen sisältävä lauseyhdistelmä:

- (4) Toinen Maailmanpolitiikka osoittaa, miten feminismi kv-politiikan tutkimuksessa on muotoutunut 1980-luvulta lähtien.

Esimerkin *miten*-kysymyslause herättää tulkinnan, että referoidusta teoksesta on luetavissa yksityiskohtaisemmin, millä tavoin tai millaisten vaiheiden kautta lauseessa viitattu feminismi on muotoutunut. Tällaisissa interrogatiivirakenteissa kuuluu siis paitsi referoidun teoksen ääni myös referoijan ääni sisällön tiivistäjänä ja valikoijana.

Referoinnin lisäksi olen tarkastellut seuraavanlaisia interrogatiivirakenteita, jotka palvelevat kyseenalaistuksen esittämistä:

- (5) Käsitteellisellä tasolla erottelu voidaan tehdä, *mutta kriittisesti voidaan kysyä, voidaanko erottelu tehdä käytännön tulkintatilanteissa.*

Kyseenalaistus on toiminto, jossa ilmaistaan epäily toisen osapuolen näkemyksen tai toiminnan hyväksyttävyydestä. Kyse on siis lähtökohtaisesti moniäänisestä ja reaktiivisesta toiminnosta, jonka tulkinnessa on huomioitava toisen osallistujan väite tai näkökulma. Kirja-arvioissa kyseenalaistuksen edellä onkin tyypillisesti referoinnin ilmaus.

Toisena kielellisenä resurssina olen tarkastellut *jääda*-verbin hallitsevia rakenteita. Ne palvelevat kirja-arvioissa ennen muuta evaluointia. Rakenteille ominaista moniäänisyyttä on, että kuvattua kehityskulkua ohjataan tulkitsemaan poikkeamana jostakin tavoitteesta tai odotuksesta (vrt. Huumo 2005). Havainnollistan asiaa seuraavalla esimerkillä:

- (6) Sen sijaan luvun loppupuolen esitys hallintolaista *jää* oppikirjatasoa muisuttavaksi.

Esimerkin *jääda*-predikaatti ohjaa tulkitsemaan saavutettua lopputulosta epätydyttävänä suhteessa implikoituun tavoitetasoon. Samalla lauseen tulkintataustaksi aktivoidaan tietoa akateemisten genrejen välisistä eroista, esimerkiksi siitä, millä tavoin oppikirjat eroavat tutkimusjulkaisuista. Tällaista taustatietoa kirjoitetaan kirja-arvioissa harvemmin auki, ja *jääda*-rakenteet ovatkin yksi keino, jolla kirja-arvioissa voidaan osoittaa orientoitumista tiedeyhteisöllisesti jaettuihin arviointikriteereihin. Lisäksi *jääda*-rakenteet luovat kirja-arvioille ominaista vaikutelmaa siitä, että arviointi kohdistuu tutkimuksen enemmän tai vähemmän pysyvään lopputulokseen eikä esimerkiksi käsikirjoitukseen, jota voidaan vielä muokata.

Kolmantena kielellisenä resurssina olen tarkastellut konditionaalien perfektissä olevia rakenteita, joita jo alussa esittelinkin. Väitöskirjassani olen keskittynyt sellaiseen konditionaalien perfektin käyttötapaan, jossa arvioinnin kohteessa toteutetun ratkaisun rinnalle tuodaan vaihtoehtoinen, yleensä paremmaksi katsottu ratkaisu. Käyttötappaa havainnollistaa seuraava esimerkki:

- (7) Tutkimuksen *olisi voinut* aloittaa sivulta 173 ja se *olisi tullut* lopettaa noin sivulle 374.

Kyse on siis parannusehdotuksesta, jonka konditionaalien perfektin merkitys jälkikäteksi: vaikka ehdotus esitetään, sen toteuttamista ei pidetä enää mahdollisena. Kirja-arvioissa tällaiset ehdotukset palvelevat ennen muuta evaluointia: kertomalla, mitä olisi voitu tehdä, tutkimuksen toteutus voidaan asettaa valoon, jossa se näyttäytyy esimerkiksi epäideaalisena tai epäsovelijana. Konditionaalien perfektin on siis perusmerkitykseltään moniääninen resurssi: sen tulkinnessa on samanaikaisesti huomioitava se, mitä tehtiin, ja se, mitä ei tehty.

Työssäni olen erottanut kolme parannusehdotukselle ominaista muotoilutappaa. Ensimmäinen on deonttis-dynaaminen muotoilu, jossa modaaliainesten avulla ohjataan tulkintaan, että ehdotuksen toteuttaminen olisi ollut vähintäänkin suotavaa ellei välttämätöntä. Edeltävässä esimerkissä 7 tällaiseen tulkintaan ohjaavat modaalisesti käytetyt verbit *olisi voinut* ja *olisi tullut*.

Toinen muotoilutapa on optatiivinen. Sen avulla parannusehdotusta voidaan käsitellä esimerkiksi henkilökohtaisten mieltymysten mukaisena. Seuraavassa esimerkissä optatiivisuutta ilmaistaan konditionaalin perfektissä olevan *kaivata*-verbin avulla.

- (8) *Itse olisin kaivannut* Melanderilta vahvempaa myönteistä suhtautumista empiirisen ja muun yhteiskuntatutkimuksen käyttöön muun muassa kriminaalisointeja koskevan päätöksenteon rationaalisuutta lisäävänä seikkana (ks. s. 167; huomaa kuitenkin av. 112).

Kolmas muotoilutapa on prediktiivinen. Se kiinnittää huomion parannusehdotuksen välinearvoon eli siihen, millä tavoin teos olisi parantunut ehdotuksen seurauksena. Tällaista muotoilua edustaa seuraava parannusehdotus:

- (9) Tutkimusta olisi voinut jäntevöittää kuitenkin se, että tutkimuskysymykset olisi asetettu selkeämmin.

Esimerkissä prediktiivisyys rakentuu siten, että alisteisessa *että*-lauseessa esitellään parannusehdotus – tutkimuskysymysten asettaminen selkeämmin – ja päälauseessa kuvataan ehdotuksen otaksuttu myönteinen seuraus, tutkimuksen jäntevöityminen.

Väitöskirjani tavoitteena on ollut selvittää, millaisissa kirja-arviogenren toimintaympäristöissä esittelemiäni rakenteita käytetään ja mitä niiden ilmaisemalla moniäänisyydellä tehdään suhteessa kirja-arvioiden paikallisiin ja yhteisöllisiin tarkoituksiin.

Tutkimukseni teoreettis-menetelmällisenä viitekehyksenä on ollut dialogistisesti painottunut diskurssintutkimus. Sen juuret ulottuvat kirjallisuudentutkijan ja filosofin Mihail Bahtinin (esim. 1981 [1934–1935]) kirjoituksiin. Alan lingvististä työvälineistöä ovat sittemmin kehittäneet etenkin Per Linell (esim. 2009) sekä muun muassa James Martin ja Peter White (2005), joiden esittelemä suhtautumisen teoria on saavuttanut suosiota myös suomalaisessa diskurssintutkimuksessa (esim. Mikkonen 2010; Juvonen 2014).

Dialogistisen ajattelun mukaisesti ymmärrän kaiken kielenkäytön olevan laajassa mielessä dialogista toimintaa, jossa sekä nojataan ja reagoidaan aiempaan keskusteluun että samanaikaisesti luodaan pohjaa tulevalle (esim. Linell 2009). Erityisen keskeinen työlleni on ollut kaksoisdialogisuuden käsite, jonka mukaan kielenkäyttö on aina sekä paikallisesti että yhteisöllisesti jäsentyvää toimintaa (mts. 49–65). Havainnollistan asiaa seuraavalla esimerkillä, jossa on esillä aiemmin käsitellyn parannusehdotuksen laajempi tekstiyhteys.

- (10) Väitöskirja on liian laaja. *Tutkimuksen olisi voinut aloittaa sivulta 173 ja se olisi tullut lopettaa noin sivulle 374.* Näihin 200 sivuun sijoittuu tutkimuskysymyksen ydin ja väittelijän keskeisin oma panos. Tuota sivua 173 edeltävä on monin osin varsin yleistä ja paikoin pinnallista taustoitusta ja sivun 374 jälkeinen taas teeman kannalta paikoin tarpeettoman abstraktia ja aiemmin laajalti tutkitun kuvailevaa toistamista.

Esimerkistä kursivoidun parannusehdotuksen ymmärtäminen edellyttää sekä tutkimuskohtaisten erityispiirteiden että tieteentekoa yleisesti koskevien periaatteiden huomiointia. Tekstin paikallisella tasolla kyse on tietystä tutkimuksessa havaitun ongelman ratkaisusta, yhteisöllisellä tasolla taas tieteenteon normien ylläpidosta ja pönkittämisestä. Tämä tulkinta vahvistuu kursivointia seuraavissa virkkeissä, joissa paitsi eritellään tutkimuksen puutteita samalla myös implisiittisesti kaiutetaan sellaisia tieteenteon normeja kuin ”tutkijan oman äänen on kuuluttava”, ”tutkimusotteen pitää olla kriittinen” ja ”aiempaa tutkimusta ei pidä toistaa sellaisenaan”. Esimerkissä on siis kyse sekä paikallisesti että yhteisöllisesti jäsenyvistä toiminnasta, jossa luodaan dialogisia suhteita sekä arvioitavaan teokseen että tiedeyhteisöön.

Vaikka olen työssäni tutkinut vain yhtä tekstilajia, toivon, että väitöskirjani tarjoaa kielentutkijoille myös astetta yleisemmän tason tietoa siitä, kuinka tekstien toiminnallisuus ja moniäänisyys rakentuvat tekstin mikrotasolla. Metodisesti toivon työni osoittaneen, että myös pienten yksityiskohtien kautta on mahdollista päästä käsiksi isoihin asioihin.

Lähteet

- BAHTIN, MIHAIL M. 1981 [1934–1935]: Discourse in the novel. – Michael Holquist (toim.), *The dialogic imagination. Four essays* s. 259–422. Kääntäneet venäjämästä englanniksi Caryl Emerson & Michael Holquist. Austin: University of Texas Press.
- HUUMO, TUOMAS 2005: Onko jäää-verbin paikallissijamäärittteen tulosijalla semanttista motivaatiota? – *Virittäjä* 109 s. 506–523.
- HYLAND, KEN 2000: *Disciplinary discourses*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- IHONEN, MARKKU 2002: Tieteellinen kirja-arvio. – Kirsti Lempiäinen, Olli Löytty & Merja Kinnunen (toim.), *Tieteellinen kirjoittaminen* s. 108–117. Tampere: Vastapaino.
- JUVONEN, RIITTA 2014: *Kirjoitelma ja tekijän ääni. Kehystämisen yhdyslauseet ylioppilasaineen dialogisuuden hallinnassa*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-0264-5>.
- KALLIOKOSKI, JYRKI 2005: Referointi ja moniäänisyys kielenkäytön ilmiönä. – Jyrki Kallio-koski & Markku Haakana (toim.), *Referointi ja moniäänisyys* s. 9–43. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LINDHOLM-ROMANTSCHUK, YLVA 1998: *Scholarly book reviewing in the social sciences and humanities. The flow of ideas within and among disciplines*. Westport, CT: Greenwood Press.
- LINELL, PER 2009: *Rethinking language, mind, and world dialogically*. Charlotte, NC: Information Age Publishing.
- LUOSTARINEN, HEIKKI – VÄLIVERRONEN, ESA 2007 [1991]: *Tekstinsyöjät. Yhteiskuntatieteellisen kirjallisuuden lukutaidosta*. Tampere: Vastapaino.
<http://www.vastapaino.fi/vp/ekirjat/tekstinsyojat.pdf> (4.1.2016).
- MARTIN, JAMES R. – WHITE, PETER R. R. 2005: *The language of evaluation. Appraisal in English*. London: Palgrave Macmillan.
- MIKKONEN, INKA 2010: ”Olen sitä mieltä että...” Lukiolaisten yleisönosastotekstien rakenne ja argumentointi. *Jyväskylä studies in humanities* 135. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

- MORTON, HERBERT C. – PRICE, ANNE JAMIESON 1986: The ACLS survey of scholars. Views of publications, computers, libraries. – *Scholarly Communication* 5 s. 1–16.
- PIETIKÄINEN, SARI – MÄNTYNEEN, ANNE 2009: *Kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.
- PUUSKA, HANNA-MARI – MIETTINEN, MARITA 2008: *Julkaisukäytännöt eri tieteenaloilla*. Helsinki: Opetusministeriö.
- THOMPSON, GEOFF 1996: Voices in the text. Discourse perspective on language reports. – *Applied Linguistics* 4 s. 501–530.
- VAATTOVAARA, JOHANNA – STRELLMAN, URPU 2013: Kirja-arviot. – Urpu Strellman & Johanna Vaattovaara (toim.), *Tieteen yleistajuistaminen* s. 138–148. Helsinki: Gaudeamus.
- YLIJOKI, OILI-HELENA 1998: *Akateemiset heimokulttuurit ja noviisien sosialisatio*. Tampere: Vastapaino.

Mikko T. Virtanen: *Akateeminen kirja-arvio moniäänisenä toimintana*. Helsinki: Helsingin yliopisto 2015. Väitöskirja on luettavissa osoitteessa <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-1760-1>.

Kirjoittajan yhteystiedot:
etunimi.sukunimi@helsinki.fi